



Napisy łacińskie na łódzkich budynkach świeckich

W łódzkiej przestrzeni miejskiej, oprócz nawiązań do starożytności w architekturze i sztuce, dostrzec można także liczne napisy sporządzone w języku łacińskim. W artykule zebraliśmy i opisałyśmy niektóre z nich. Prezentujemy je w porządku alfabetycznym, z wyjątkiem jednego napisu, który pochodzi z języka starogreckiego i został przez nas umieszczony na końcu. Wszystkie polskie znaczenia słów łacińskich pochodzą ze *Słownika łacińsko-polskiego* pod redakcją M. Plezi (dalej: [red. M.P.]).

1. ANNO 1440; PAX, BELLUM, MISERIA, FORTUNA; SUUM CUIQUE, SAXA LOQUUNTUR

Napisy te zdobią fasadę kamienicy znajdującej się przy ulicy Piotrkowskiej 86. Budynek to dawna kamienica Jana (Johannesa) Petersillego, wzniesiona w latach 1896–1898. Jan Petersilge był założycielem pierwszej łódzkiej, niemieckojęzycznej gazety *Lodzer*

Zeitung. W kamienicy mieściła się redakcja gazety oraz drukarnia. Nie ma pewności co do tego, kto był projektantem budowli. Najprawdopodobniej był to jeden z niemieckich architektów. Fasada kamienicy obfituje w różnorodne detale architektoniczne, odwołujące się między innymi do profesji inwestora budynku – Jana Petersillego. Najważniejszym z nich jest metalowa figura Jana Gutenberga, wynalazcy druku, nad którą umiejscowiono napis ANNO 1440, będący datą wynalezienia druku. Z tego względu budynek jest nazywany „Kamienicą pod Gutenbergiem”¹.

Budynek zdobią również alegoryczne maski, podpisane łacińskimi słowami: PAX – *pax, pacis f.* – „pokój” [red. M.P.]; BELLUM – *bellum, i n.* – „wojna”

¹ J. Kusiński, K. Stefański, M. Szymański, *Łódź. Kamienice*, Łódź 2021, s. 344–357; K. Stefański, *Atlas architektury dawnej Łodzi do 1939 r.*, Łódź 2008, s. 94.

[red. M.P.]; MISERIA – *miseria, ae f.* – „nieszczęście, bieda, nędza, choroba” [red. M.P.]; FORTUNA – *fortuna, ae f.* – „szczęście, los, przypadek,” [red. M.P.]. Alegoryczne twarze, wyobrażające pokój, wojnę, nieszczęście oraz szczęście posiadają wyrazy twarzy, a także atrybuty, odpowiadające pojęciu, które uosabiają (fot. I.1–I.2). Napisy łacińskie znajdują się także pod balkonami pierwszego piętra: SUUM CUIQUE i SAXA LOQUUNTUR (fot. I.3–I.4). Pierwszy napis to zasada z prawa rzymskiego, tłumaczona jako „oddaj każdemu, co mu się należy”². Drugi zaś można przetłumaczyć jako „kamienie mówią”. Autor tych słów jest nieznany³.

„Kamienica pod Gutenbergiem” wielokrotnie była uznawana za najpiękniejszą kamienicę Łodzi. Zdobiące ją detale architektoniczne nie tylko nawiązują do profesji inwestora i niegdyśszego właściciela budynku, ale także zawierają alegoryczne przedstawienia i napisy, nawiązujące do starożytności. Zdecydowaliśmy się na umieszczenie zdjęcia kamienicy stojącej przy ul. Piotrkowskiej 86 na okładce specjalnego wydania *KAPITOL-u*, ponieważ nas także oczarował jej urok.

2. ANNO Dni MCMXI; PROJECTUM FECIT L. PANCZAKIEWICZ.

ARCHITECTUS. VARSOVIA.;

SALVE; VIRIBUS UNITIS

Napisy te znajdują się na ścianach budynku stojącego przy ul. Andrzeja Struga 3. Budowla to dawna kamienica Drugiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego. Gmach był wznoszony od 1908 r. W kolejnym roku budynek zawalił się. Natychmiast podjęto jednak decyzję o kontynuowaniu budowy. Plany ponownie wykonał warszawski architekt Ludwik Panczakiewicz. Na fasadzie budynku dostrzec można kartusze z inskrypcjami w języku łacińskim – ANNO DOMINI MCMXI oraz VIRIBUS UNITIS (fot. I.5). Pierwsza z nich upamiętnia datę wzniesienia budowli „w roku Pańskim 1911”. Drugą zaś można przetłumaczyć jako „wspólnymi siłami”. Słowa te stanowiły dewizę Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego. W prawym narożu budynku, nad parterem, umieszczona jest inskrypcja PROJECTUM FECIT L. PANCZAKIEWICZ. ARCHITECTUS. VARSOVIA. – „Projekt wykonał L. Panczakiewicz. Architekt. Warszawa”⁴.

Nad wejściem na klatkę schodową wewnątrz budynku odnalazliśmy także napis SALVE (fot. I.6) – forma trybu rozkazującego od czasownika *salveo, ere*, oznaczająca „witaj, bądź zdrow, miewaj się dobrze” wypowiedziana na powitanie

2 Za A. Pawłowską, *Łacińskie inskrypcje Łodzi*, Łódź 2000. Praca magisterska napisana pod kierunkiem profesora K.T. Witzaka, przypis nr 22.

3 *Ibidem*, s. 80–82.

4 J. Kusiński, K. Stefański, M. Szymański, *op. cit.*, s. 466–471; K. Stefański, *op. cit.*, s. 129.



fot. I.1– I.4



fot. I.5–I.6

[red. M.P.]. Napis ten pojawia się na łódzkich budynkach świeckich wielokrotnie. Można go zauważyć także na fasadzie kamienicy znajdującej się przy ul. Sienkiewicza 67, gdzie inskrypcja umieszczona została aż dwukrotnie, po obu stronach elewacji frontowej budynku⁵.

3. ANNO DOMINI · 1909 · SALUS INTRANTIBUS

Napis ten dostrzec można na fasadzie budynku znajdującego się przy ul. Piotrkowskiej 272. Budowla to dawny pałac Steinertów, którzy byli jednym z najstarszych rodów fabrykanckich

Łodzi. Znajdujący się dziś przy ul. Piotrkowskiej 272 a–b pałac, wzniesiony przez synów Adolfa Steinerta, Emila i Karola, stanowił dopełnienie powstałego wcześniej zespołu fabryczno-rezydencjonalnego. Budynek został wkomponowany w istniejące już obiekty. Pierwszy projekt rezydencji, autorstwa Leona Lubotynowicza, został odrzucony. Ostatecznie pałac wzniesiono według projektu berlińskiego architekta i malarza, Alfreda J. Balckego. Dziś budynek stanowi własność miejską, a w latach 2017–2019 przeszedł gruntowny remont. Napis ANNO DOMINI 1909 („w roku Pańskim 1909”) upamiętnia datę wzniesienia pałacu. Natomiast inskrypcja SALUS INTRANTIBUS (dosł.

⁵ A. Pawłowska, *op. cit.*, s. 77–78.

„pozdrowienie dla wchodzących”) stanowi formę powitania osób wchodzących na teren posesji⁶ (fot. I.7).

4. COLLEGIUM ANATOMICUM

Napis oznaczający „Kolegium Anatomiczne” znajduje się przy ul. Narutowicza 60 na budynku należącym do Uniwersytetu Medycznego.

6 K. Stefański, J. Kusiński, *Łódź. Palace i wille*, Łódź 2017, s. 412–423; K. Stefański, *op. cit.*, s. 99–100; <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artukul/z-ruiny-w-perelke-palac-steinertow-wrocil-do-czasow-swietnosci-id31972/2019/12/12/> (dostęp: 30.07.2024 r.).

5. COLLEGIUM GEOGRAPHICUM

Analogiczny napis, oznaczający „Kolegium Geograficzne”, znajduje się na budynku Wydziału Nauk Geograficznych UŁ przy ul. Kopcińskiego 31.

6. EX NAVICULA NAVIS

Na ścianie łódzkiego ratusza (Plac Wolności 1) znajduje się tablica upamiętniająca podwójny jubileusz, który przypadł na rok 1973. Po pierwsze, upłynęło wówczas 550 lat od nadania przez króla Władysława Jagiełłę Łodzi praw miejskich (rok 1423), po drugie zaś – 150 lat odkąd rząd Królestwa Polskiego sprowadził do Łodzi pierwszych tkaczy (1823 rok). Dewiza Łodzi – *Ex navicula navis*, czyli

fot. I.7



„z łódeczki łódź”, którą odczytać możemy na tablicy, w metaforyczny sposób opisuje błyskawiczny rozwój miasta przypadający na XIX wiek. Pomimo swojej łacińskiej formy, pojawiła się ona jednak w historii Łodzi stosunkowo niedawno, ponieważ zaproponowana została dopiero w latach 30. ubiegłego wieku, w związku z konkursem na nowy herb Łodzi⁷ (fot. I.8).



fot. I.8

7 M. Adamczewski, *Pieczęcie i herb Łodzi. Część 3: Lata 1914–1945*, [w:] *Łódź poprzez wieki*, t. III, red. P. Waingertner, Łódź 2023, s. 556.

7. SALUS AEGROTI SUPREMA LEX
Tuż obok dewizy miasta, na Placu Wolności 2, znajduje się kolejna tablica pamiątkowa. Nawiązuje ona do założenia pierwszej w Łodzi apteki, a łaciński napis, którym ją opatrzone, można przetłumaczyć następująco: „Zdrowie chorego najwyższym prawem”. Myśl ta stanowi parafrazę słów Cicerona, który w jednym ze swoich dzieł stwierdza: „Dobro ludności niech będzie dla nich [urzędników rzymskich] najwyższym prawem”⁸. Co ciekawe, pierwsza łódzka apteka, otwarta w 1828 roku przez Karola Ketchena, mieściła się pod dzisiejszym numerem 7. Pod numer 2 przeniósł ją następny właściciel – Bogumił Zimmermann⁹.

8. STUDENDUM VERO SEMPER ET UBIQUE

Są to słowa pochodzące z dzieła *Institutio oratoria* – *Kształcenie mówcy* – autorstwa tworzącego w I w. n.e. Kwintyliana¹⁰. Napis znajduje się przy głównym wejściu, na ścianie budynku Wydziału Filologicznego UŁ przy ul. Pomorskiej 171/173 i znaczy: „Trzeba uczyć się zawsze i wszędzie”.

8 Ciceron, *O prawach*, III, 3, 8.

9 A. Pawłowska, *op. cit.*, s. 91.

10 Quintilian, *The Orator's Education*, X, 7, 27, https://www.loebclassics.com/view/quintilian-orators_education/2002/pb_LCL127.385.xml (dostęp: 01.08.2024 r.).

9. TEMPORA MUTANTUR ET NOS MUTAMUR IN ILLIS

„Czasy się zmieniają, a my zmieniamy się wraz z nimi” – napis ten, podzielony na dwie części, można podziwiać na odrestaurowanej kamienicy, mieszczącej się przy ulicy Narutowicza 42 (fot. I.9–I.10). Jak podaje A. Pawłowska, słowa te przypisywane są Lotariuszowi I, władcy państwa Franków z IX wieku¹¹.

¹¹ A. Pawłowska, *op. cit.*, s. 79.

10. VERITAS, LIBERTAS, IUSTITIA; VERITAS ET LIBERTAS

Napis VERITAS, LIBERTAS, IUSTITIA (fot. I.11) – od słów *veritas, veritatis f.* – „prawda”, *libertas, libertatis f.* – „wolność, swoboda”, *iustitia, ae f.* – „sprawiedliwość, uczciwość” [red. M.P.] – napisy znajdują się na gmachu Wydziału Prawa i Administracji UŁ przy ulicy Kopcińskiego 8/12. Podobnie brzmi motto całego Uniwersytetu Łódzkiego, wyrażone słowami *Veritas et Libertas*, umieszczane na medalach i uniwersyteckich drukach okolicznościowych.



fot. I.9–I.10



fot. I.11

11. GNOTHI SEAUTON

Napis, podobnie jak wspomniane wcześniej STUDENDUM VERO SEMPER ET UBIQUE, znajduje się przy głównym wejściu, na ścianie budynku Wydziału Filologicznego UŁ. Pauzaniasz, autor pierwszego przewodnika po Grecji, przypisuje te słowa siedmiu starożytnym mędrcom, którzy po przybyciu do Delf mieli ofiarować Apollinowi dwa napisy – wspomniane GNOTHI SEAUTON, czyli „Poznaj samego siebie” oraz „Nic ponad miarę”. Inskrypcje te znajdowały się w przedsionku świątyni w Delfach, poświęconej bóstwu¹².

Bibliografia

Adamczewski M., *Pieczęcie i herb Łodzi. Część 3: Lata 1914–1945*, [w:] *Łódź przez wieki*, t. III, red. P. Waingertner, Łódź 2023, s. 541–562.

Cyceron, *O państwie. O prawach*, przeł. I. Żółtkowska, Kęty 1999.

Kusiński J., Stefański K., Szymański M., *Łódź. Kamienice*, Łódź 2021.

Pauzaniasz, *Wędrowka po Helladzie: u stóp boga Apollona*, przeł. J. Niemirska-Pliszczyńska (ks. VIII) i H. Podbielski (ks. IX, X), Wrocław 1989.

Pawłowska A., *Łacińskie inskrypcje Łodzi*, Łódź 2000. Praca magisterska napisana pod kierunkiem profesora K.T. Witczaka.

Quintilian, *The Orator's Education*, https://www.loebclassics.com/view/quintilian-orators_education/2002/pb_LCL127.385.xml (dostęp: 01.08.2024 r.).

Słownik łacińsko-polski, red. M. Plezia, t. I–V, Warszawa 2007.

Stefański K., *Atlas architektury dawnej Łodzi do 1939 r.*, Łódź 2008.

Stefański K., Kusiński J., *Łódź. Pałace i wille*, Łódź 2017.

<https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/z-ruiny-w-perelke-palac-steinertow-wrocil-do-czasow-swietnosci-id31972/2019/12/12/> (dostęp: 30.07.2024 r.).

¹² Pauzaniasz, X, 24, 1.